

KÖZMŰVELŐDÉS.

Az erdélyi római kath. irodalmi társulat heti közlönye

Megjelenik minden szombaton — A társulat minden rendű tagjai a lapot tagdíjajukért kapják. — Nemtagok részére előfizetési díj: egészévre 4 ft., félévre 2 ft., negyedévre 1 ft.

Ugy a lap szellemi részét illető cikkek, mint az előfizetési pénzek a „Közművelődés” szerkesztőségének Gyulafehérvárra a várba küldendőik.

Az emberi lélek.

Bölcsészeti értekezés.

Írta: **Szabó István**

csik-somlyói r. kath. főgymn. tanár, főnövelői aligazgató.

B.) A szabad akarat.

(Folytatás.)

A képzet érzetet, az érzet vágyat ébreszt és cselekvésre indít. Erre kettő kívántatik: értelmi belátás (ignoti nulla cupido) és a lehetőség képzele. Épen ezért az állatnak nincs akarata.

„Az állatvilágban megfigyelt tünemények küzdelmeikkel és ellenküzdelmeikkel mind visszavihetők az ösztönre; az időszakos benyomásoktól ment, hanem az alapelvek által vezérelt és szabályozott választásról szó sincs. Magától értetik, hogy oly tényben, mely az általános fogalmakat és az öntudatot nélkülözi, nem található föl az önelhatározáson nyugvó akaratnyilvánítás, vagyis, hogy nincs akarata, hanem csupán az érzéki törekvések öszlete van jelen.” (Wieser 167 l.)

A gyermek sokkal többet akar, mint a férfikor, mert sokszor a lehetetlent is lehetségesnek tartja. Az akarat — így is határozta meg — az elhatározás és végrehajtás tehetsége. (Purgstaller.) Az akarat önelhatározási tehetség. (Stöckl.)

Az ember érzékisége szerint állat, mi őt emberré teszi, egyedül az ész és szabad akarat, mint az ember megkülönböztető, jellemző tulajdonságai. Az ész felfog, az akarat elérni törekszik. Az ember a gondolkodás és érzés által kiható cselekvésre képesítették és a lélek ezen képessége akaratnak nevezteük. Az akarat tárgya a jó általában, végcélja a boldogság. Voluntas — aquinói szt. Tamás — necessitate naturali appetit bonum in genere. Az akarat a mozgató, indító és elhatározó központ az egész lelki élet háztartásában. Dominator et primus motor in regno animae. Az akarat eredménye a külső vagy belső tett, melyet az elérhetőség feletti fontolgatás előz meg.

Az állat érzékének a vágytehetség, az emberi érzéknek a fensőbb vágytehetség, az akarat felel meg. Amazt az ösztön, ezt az ész vezeti.

Az emberi akarat szabadságát s így az állat vágytehetségétől való különbségét sokan tagadják: míg ellenben mások az ember szabadságát védelmezik. Így két iskola támadt: a deterministák és indeterministák iskolája, ez utóbbi másképp indifferentismus. Előbbi alaptétele: az ember szabadsággal nem bír, hanem mindig indokok, kényszerítés által határozatatik a cselekvésre a nélkül, hogy önelhatározással bírna. A determinismus különféle alakban lépett fel. Ilyenek a fatalisták, kik az embert a vak sors uralma alá helyezték, a materialisták, kik a természet törvényeinek szükségessége alá helyezik, állítván, hogy az embert okok határozzák el a cselekvésre, az akarat nem egyéb, mint képesség elhatározódnai az erősebb indokok miatt. Szabad akarat — mondja Moleschott — mely független lenne a befolyások összegétől, melyek minden egyes pillanatban elhatározólag hatnak az emberre s a leghatalmasabb elé is korlátokat tűznek, nem létezik. Így nyilatkozik Buckle az angol művelődés történetének írója. Büchner, Vogt stb. Továbbá mint régebbi rendszerek felemlíthetők a pantheismus és a predestinatio hívei. Utóbbi képviselik az arab Motekallemin, Luther, Kalvin.

Ezzel szemben az indeterministák az emberi akarat szabadságát védelmezik. Alapelvek: az ember menten minden belső vagy külső kényszerítéstől, teljesen függetlenül szabadon határozza el magát a cselekvésre. Mi is az indeterministákkal tartunk, mert meggyőzőbnek látjuk a mellette, mint az ellene felhozott érveket. Ezen érveket meríthetjük:

1. Az öntudatból. Tapasztaljuk, hogy ha valamit véghez vittünk, arra magunkat elhatároztuk és ezen elhatározástól függ azt tenni vagy elhagyni, még akkor is, ha számtalan és nyomós indokok működnek közre; mert mindazokat képes az ember félre lökni és elhatározását az indokokkal szemben érvényesíteni. Ezt leginkább lehet tapasztalni a durczás természetüeknél, kik így szoktak beszélni: azért sem teszem, vagy azért

is megteszem, mely nyilatkozatnál az elhatározás az indokkal szemben ellenséges lábra helyezkedik, s mint győztes emelkedik ki. Továbbá azt is tapasztaljuk igen sokszor, hogy az ész és érzék ellentétbe jönnek: az ember érzéki vágyait nem kénytelen vakon követni, mert a mit érzékünk kedvel, azt az ész rosznak találja és viszont. Például az édes mérget távol tartja magától, a keserű orvosságot beveszi, engedi magát operáltatni, amputáltatni. Tudjuk, hogy hatalmunkban áll az indokokat fontolóra venni ugyanazt tenni vagy nem tenni, a homlok egyenest ellenkezők vagy teljesen egyformák közül bármelyiket, a különböző foku jók közül a kisebbet vagy nagyobbat választani. Hányszor törtenik, hogy eszünk a nagyobbát ajánlja és mi mégis a kisebbet választjuk. E mellett szól kinek kinek öntudata, sőt a sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas szólam is ebben bírja gyökerét. Nem helyes a hasonlat, hogy az akarat mérleg, mely gépleg a nehezebb okok által mozgattatik. E hasonlat is jól megfigyelve, az emberi akarat szabadságára mutat.

2. Némely oly tényekből, melyek bennünk előfordulnak és szabad akarat nélkül meg nem fejthetők.

a) Ha valamit véghez akarunk vinni előbb azt megfontoljuk s csak azután hajtjuk végre. E végrehajtandó tett legyen bármily jó, harcoljon mellette bármily sok ok, ezeket először fontolóra vesszük, addig a cselekvényt felfüggesztjük, míg a megfontolás meg nem történt, és csak ezután határozzuk el magunkat. Ezt a lelkiállapotot a boszankodásig tapasztalhatjuk a gyöngye jellemeknél, a gyávánál és habozóknál. E fontolgatás az akarat szabadsága nélkül semmi módon sem fejthető meg.

b) Ha valamit tettünk, a felett megelégedést vagy bánatot érzünk. Örvendünk, ha azt tettük vagy nem tettük, avagy szemrehányást teszünk magunknak: miért tettük vagy nem tettük?

Ha nem volna hatalmunkban a tevés vagy nem tevés közt választani, hanem egyikre szükségkép kényszerítve volnánk: akkor ezen öröm vagy bánat érzelem esztelenségnek tűnének fel, sőt nem is keletkezhetnének. Oh mily különbség van a tett között, ha szándékosan vagy véletlenül hajtottuk végre, mily másképp érezzük magunkat egyik vagy más esetben.

c) Felteszszük sokszor magunkban, hogy jövőben ezt vagy azt tenni fogjuk vagy nem. Feltételünket sokszor véghez viszzük, némelykor nem (Sapientis est mutare consilium in melius). E lelkítünetemény csak a szabad elhatározás feltétele mellett fejthető meg. Innen fejthető meg a tervezés. Már ha nem függ tőlünk valamit jövőben kivinni vagy abban hagyni, ugya tervezgetés üres szószaporítás.

3. Sok tényt szolgáltat a népek fejlődésének megfigyelése. Ilyenek: a jog, törvény, kötelesség fogalma. Ezek nemcsak bensőleg, gondolatilag léteznek, hanem a gyakorlati életben megtesztülnek. A törvény nem egyéb, hanem az emberi szabadság korlátozása bizonyos célok miatt. Ha szabad akarat nem volna, akkor nem volna mit korlátoz

ni. Ha kényszerülve vagyok valamit tenni, hiába való lenne azt eltiltani. Tiltsa meg valaki a vérforgást, emésztést, meglátjuk mire fog menni. Így áll a dolog a jog és kötelességgel is.

Az akarat szabadsága mellett szól az erkölcsi jó és rossz érzete, melyet az állatnál felébreszteni nem lehet. Ha a természeti törvények kényszerítése alatt állunk valamit tenni vagy nem tenni: az erkölcsi jó és rossz közötti különbség ki nem fejlődhetett volna. Pedig az első fórum — a kisbíró — a tény elkövetése után azonnal egyiket a kettő közül felkelti, mely abban az esetben sem szünnék meg, ha a külső bíróság másképp ítélné. Mi lenne belőlünk sokszor az öntudat vígasza nélkül? Hányszor kellene a jogsátság miatt kétségbeesni a belső önmegnyugtatás nélkül? . . . .

Mit mondjunk még cselekedeteinknek bészámításáról? Ennek csak egy alapja lehet: az ember szabadsága. Kinek jutott eszébe az ölyvöt, farkast, medvét felelőségre vonni a zsákmányért?

4. Ha az embereknek egymáshoz viszonyát tekintjük meg, látjuk, hogy egyik parancsol, a másik engedelmeskedik: egyik ígéretet tesz, a másik erre épít, egymással szövetséget kötnek. Ezek mind oly tények, melyek szabadakarat nélkül esztelenségek volnának. Így az emberek a józan ész világánál felteszik a szabad akaratot, mint önkényt érthető dolgot; különösen olyan tényeket nem vihetnének végbe, melyek a szabadság feltétele nélkül esztelenségeknek tűnének fel.

Az emberek megkülönböztetnek oly cselekményt, mely szabadon hajtattot végre s melyért a személyt felelősségre vonják, továbbá olyant, melyet nem szabadon visz véghez és ezt nem tudják be. Így különbséget tesznek az emberölés és gyilkosság közt; a szándékost vétkül tudják be, az ellenkezőt nem. Már az eljárás is feltételezi a szabadságot, mert ha ezt el nem fogadjuk, az olyanféle ítéletek semmi józan alappal nem bírnak.

Innen azok is, a kik a szabadakaratot elméletileg tagadják, a gyakorlati életben elismerik: erre kényszerítik az élet feltételei és követelése. Ha valaki megkísértené úgy élni, mintha szabadakarata nem volna; az emberek guny tárgyja lenne s ezelszónak tartanák.

Az eddig felhozott érvek a tapasztalati lélektanból merítették. De észleges bizonyítékokat is lehet a szabadakarat mellett felhozni: ilyenek: az észben van képesség a jó és rossz közt választani; az észnek gyakorlati szempontból feladata és rendeltetése az akaratot vezetni, neki rendet szabni; továbbá a szabadság fogalma, tekintve eredetét. Ezen észleges bizonyítékok is, melyekből a következtetést az olvasóra bizzuk, az akarat szabadsága mellett harcolnak.

Mellőzöm itt a teremtes czélját, a világon uralgó rend- és czélszerűséget, az Isten tőkélyeit, melyeket az akarat szabadság mellett érvekkül még sikeresen fel lehetne hozni. Szabadakarat nélkül az ember Isten kezében egy vak, passiv eszköz lenne, melylyel a jót és rosszat eszközöltetné. E kérdést itt inkább tapaszt. lélektani szempontból kívántam tárgyalni.

A miket eddig az akarat szabadságáról mondtunk, új bizonyítékot nyújt a mellett, hogy az akarat ép úgy, mint a gondolkodás nem érzéki, hanem érzékfeletti, szellemi tehetség. Ha az ember — mond Wieser — értelmes felismerése a lélek felismerése a lélek szellemisége mellett bizonyít, úgy következetesen fokozottabb mérvű bizonyíték az értelmes akarás, mert a felismerést feltételezi és a szellemi lény szükségképi örökségét, az önállóságot feltűnőbben kimutatja, mint a felismerés magában tekintve. Az érzelmes akarásnak nincsenek csupán határozott, elvont céljai, hanem a cél olyaná teszi, a milyennek azt az ész felfogja: javak után sóvárog, melyek az érzéki világra nézve hozzáférhetlenek és oly lényre, melynek a szerves tökéletesedésig haladó célja nincs, semmi jelentőség sincs. Elleneink itéljenek a javak és értékek felett tettségük szerint: csak a körül forog a vita, vajjon képes-e a tisztán anyagi lény ily javak után kapkodni és vajjon gondolható-e, hogy a természetben valaha mutatkozott ily törekvés, ha mindenben csupán az anyag uralkodik és nincs szellemi lény, mely ily javakat használhat. Mindenkinél bé kell vallania, hogy mindkettő lehetetlen és következőképp meg kell engednie, hogy az ember értelmes akarása egy sajátképi szellemi lényre vezetendő vissza. (161 lap.)

A lélek szabadsága biztosítva van mind a tett előtt, mind a tett alatt, mind a tett után.

Tett előtt tudatával birunk annak, hogy a tettet végrehajthatjuk vagy elhagyhatjuk, hogy így vagy más-képen eszközölhetjük.

Szabadon működik a lélek a tett alatt is; mert tevékenységét minden pillanatban félbeszakíthatja vagy befejezheti vagy annak más irányt adhat.

Tett után tudjuk, hogy szabadon cselekedtünk s csakis innen származhatik a jó tettek jutalmazó, a rosszak büntető ítélete bensőnkben: innen van, hogy amaz öröm és meglegedés, emezt szégyen és bánat követi.

Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a tettet szabadon hajtottuk végre: mert a kényszer és szükségből véghezvitt jó vagy rossz tett sem érdeme sem büntete tésre nem jogosult. (Fekete Tap. Lélektan 95 lap.)

Ha az akarat érzéki szervhez volna kötve: akkor önelhatározásról szó sem lehetne: az akarat is oly szükségesség alá volna vetve, mint az érzéki vágytehetség. A csupán érzéki tevékenység önmagára és az okra nem tud reflectálni, úgy önmagára elhatározólag sem tud hatni. Az akarat tevékenységét tehát épen azért, mert magát elhatározni tudja, a lélek szervet-lény, anyagtalanságának kell tekinteni: s ha ez áll, akkor az akarat maga is szellemi erő. E szellemi erő képezi azon hatalmat mely az emberi test felett rendelkezik, őt magát jellemessé és erényessé teheti. Az akarat eredményei nagyszerűek; ennél fogva képes a természet javait fentartani, szaporítani és nemesíteni, az állatokat meghódítani és céljai kivételében eszközökül felhasználni, az emberi társadalmat megalapítani és kifejleszteni, a tudomány,

ipar, művészet ezen neveit megteremtani, jótékony intézeteket alapítani és a száraz erkölcsöket szelidíteni. Ez erőnél fogva az ember egy kis világ a nagy világban, (mikrokosmos a makrokosmosban) status in statu, mint egy személyesített autonómia, mely jelenség az oktatlan állatoktól lényegesen megkülönbözteti.

A tapasztalati lélektan tehát mutatja, hogy mikép a gondolkodás, úgy az akarat is érzékfeletti anyagtalanság lelki tevékenység. Ezt még a következőkkel is lehet igazolni:

1. Az akarat tárgya az érzékfeletti, szellemi. Ha a magasabb vágytehetség tisztán szervi működés volna, ép oly kevéssé terjedhetne ki a szellemi javakra, mint az érzéki vágytehetség. Az érzéki szerv csak érzéki tárgyra vonatkozhatik s úgy szervi működése is csupán anyagira vonatkozhatik. Ezenfelüli törekvés lehetetlen.

2. Tény az is, hogy az értelmes akarat igen gyakran ellentétben áll az érzéki vágytehetséggel: hogy magasabb szellemi javak után törekszik (pl. igazság utáni vágy) ellentétben az érzéki vágytehetséggel. Így pl. a test nyugalmat kíván, de a lélek valamit meg akar tanulni és testétől a nyugalom utáni vágyat megtagadja, sőt céljára testét, mint vak eszközt felhasználja. Ha már az akarat szervi működés volna, akkor e jelenség nem fordulhatna elő; mert abban az esetben az akarat az érzéki vágytehetségtől nem különböznék, sőt önmagával tevékenységére nézve ellentétbe jönne, mi képtelenség.

3. Az ember szabadelhatározási képességgel bír, mi nem volna gondolható, ha az akarat szervi tevékenység volna; mert minden anyagi tevékenység önkénytelen, szükségképes. Érző vágytehetségnek szabad elhatározás nem felelhet meg, mert annak tevékenysége az érzékekhez van kötve. Ez is anyagtalansága mellett bizonyít. Már most vonjuk le a végkövetkeztetést:

Metaphysikai elv, hogy a következmény okával arányban áll és megfordítva. Abból tehát hogy az akarat nem szervi, hanem anyagtalanság tevékenység, következtetni kell, hogy az alap is, melyből ez akarat tevékenység származik, anyagtalanság egyszerű természetű. Ezen alapelvet léleknek nevezzük, s így az emberi lélek nemcsak létezik, hanem egyszerű lény is.

(Folyt. köv.)

TÁRCSA.

A h o n t a l a n o k.

— Korrajz. —

III.

(Folytatás.)

Az erdő fölött esti szürkület gyér fátyola terült el, mely lassankint mind sűrűbbé vált. A fák annyi

sötét árnyként vonultak el mellettök. Az uton vadállatok húzódtak keresztül, bámulva s mintegy azt kérdezve: hát ti még éltek? hát még nem tartoztak a halottak országába, hol mi oly vigan lakmározunk? Majd egy-egy szendergő madár röpített föl a bokor tövéből, tovább szállva, hogy csendesebb nyughelyet keressen.

Ők félve és némán lépdéltek, csak szívökben emelkedett olykor a keserv titkos szózata. A vadak kényelmes tanyára vonulnak, a madarak nyugalmas esti szállást találnak, csak nekünk nincs hova lehajtsuk fejünket, csak nekünk kell esendes házi tűzhely nélkül tévedezni. Isten, légy kegyelmes szerencsétlen gyermekeidnek!

Elérkeztek a kastély kapuihoz.

Az ablakból jótékony gyertyafény sugárzott ki. Keblükben is a bánat sötétsége oszlani kezdett: de a gondolat, ha netán itt is ellenségre találnának, ismét nehézs helyzetökre pillantata velök s a kétségbeesés újabb rémképét állítá képzeletök elé.

E perczben a tulsó oldalról egy kocsi érkezett meg a kapukhoz. A kocsiból egy fiatal férfi és nő szállott ki. Kálmándi Lajos és Dergő Margit volt.

— Könyörüljön rajtunk uram, mondá Vándori — így hívták az öreget — fölhasználva a kiszállás pillanatát.

— Kik vagytok, mit akartok? kérdé megütközve Kálmándi.

— A balsors nyomorult fiai vagyunk, nyughelyül kastélyodban egy kis szögletet, éhségünk lecsillapítására egy darabka kenyeret kérünk, hogy el ne vesszünk.

— Kémeek vagytok — mondá Kálmándi — s jöttetek, hogy e kastély falait kikutassátok.

— Hiszem, hogy okod van e gyanura uram, de még se üss nagyobb sebeket vérző szívünkön. Ott a fénylő csillagok fölött honol a mindentudó bíró: ő látja lelkünket, vizsgálja érzésünket, ő suitson méltó haragjának villámaival, ha rossz gondolattal jöttünk e helyre.

Margit e rövid párbeszédből mindent megértett. A belvillongások újabb áldozatait látta maga előtt.

Egy gondolat támadt agyában: atyja gyűlöletét a Kálmándiak s dühös haragját az ellenpártiak iránt a szerencsétlenség érzékeny jelenetei által törni meg, s Vándori ajkain küldeni szívébe egy titkos varázserőt, mely ott a béke és engesztelődés szelid világát teremtsen meg.

Előbb Lajossal szolt, azután az ott állókhoz fordulva

— Kövessetek — úgy mond — öreg atyámhoz vezetlek, mondjátok el neki ügyeteket, ő segíteni fog rajtatok.

A lépcsőzeten fölhaladva Kálmándi saját szobájába, Margit az idegenekkel atyja szobájába lépett.

Az öreg Dergő jelenleg egy karszékben ült, előtte egy asztal, mellette egy ifju, kit ő szemévilágának nevezett, valamit fölolvassott.

Az ablak-függönyök közt beszűrődő gyöngye holdvilág az asztalon égő gyertyák fényével vegyülve érdekes ünnepélyességet varázsolt elő az öreg ezüst hajfűrtjei körül.

Midőn az ajtó fölnyilt méla tekintetét oda vetette, világatlan szemeit meresztette, mintha a jötteket akarván vizsgálni. De a sötét homály a körüllebegő fényáradatzára sem hullott le a szemgolyokról. A látérzék hiányát ajkai helyettesíték:

— Te jöttél nemde édes Margitom?

— Többed magammal.

— Talán Isten küldötte hírnökeit, hogy legalább végnapjaimban az igazság győzelmének örömhírével megvigasztaljon?

— Kérdezd őket, magok szólhatnak.

— Mondjátok hát barátim, virrad-e már a szabad hazának hajnala, melynek fölpirkadása után annyi millió szív eped.

— Mind sötétebb lesz jó uram — felele Vándori — s talán mindkettőnk sirja fölött sem fog egy kis világosság derengeni, mely édessé tenné nyugalmunkat.

— Ki vagy te halálmadár — kiálta önfeledten s elragadtatva Dergő — hogy lelkem sötétlő egéről a gyengén világló nap utolsó sugarait is le akarod tépni?

— Hozzád hasonló bajnoka voltam egykor a szabadságnak, most véd'elen martaléka a kegyetlen sors gonosz játékának. Igen uram, — folytatá Vándori — én is a szabadságért emeltem egykor kardomat s gyűlöltem mindenkit, ki annak árulója lett. Most megtörttek karjaim, megcsaltak pártfeleim: gyűlölöm azt, ki szabadságról beszél s csupán azt kérem tőled: ments meg minket az éhhaláltól.

— Jó bácsika — szólalt meg édes anyja mellett a kis fiu — adj egy darabka kenyeret, anyámnak nincs s én nagyon éhezem.

— Hallod-e uram? E gyermek kenyeret kér. Ne utasítsd vissza kérését. Ő egy szóval elmondta történetünket. Éhezik, mert nincs az anyjának kenyere és az anyjának nincs, mert férjét a csaták viharai elsodorták, házát a lángok felemésztették, kenyerét a rablók elvették.

Az öreg Dergő mozdulatai elárulák e szavak háttását. Egy kissé gondolkodott, azután leányához fordulva szolt:

— Margit, adj szállást ezen embereknek s lásd őket szives vendégszeretettel.

A szobában csak Dergő maradt. Keblét eddig nem érzett ingulatozást, most, lelkében valami sajátos mozdulást vett észre, lángoló arczát égfelé emelte és mondá: Isten bocsásd meg vétkeimet! E percztől nem gyűlölök senkit; nem folytatok ellenségeskedést, nem akarom többé szítani a polgárháboru tüzét. Mindenható hatalmadra bízom hazám és nemzetem gondviselését. Lebegj felettünk szent szellemmeddel, teremts békét szívünkben végtelen erőddel.

Az utolsó szavaknál ismét Margit lépett atyja elé.

— Kedves atyám — mondá — értsd meg Isten
ujjának intelmét. Ezen szerencsétleneket megvigasztal-
tad, vigasztald meg most téged szerető leányodat is.

— Mit akarsz? kérdé érdekel az öreg.

— Te gyülölöd Kálmándit — felele a leány — én
szeretem őt. Mond ki a boldogító szót; mond, hogy
fiadnak fogadod őt.

— Legyen Isten akaratja. Irj Kálmándinak.

— Nem szükség — mondá édes örömmézzel a nő.
atyja homlokát gyöngéd csókkal illetvén — ő jelen
van, mindjárt szólíthatom.

A más perczen mindhárman együtt voltak.

— Sok szomorúságot okoztam nektek — kezdé az
öreg — most mindent helyre akarok hozni. Kálmán-
di! — fordult az ifjuhoz — e névnek eddig nem volt
hely szivemben, de a szeretet most készített számára.
Vedd leányom kezét és áldásomat. Én már a hanyatlás
napjait élem, ti éréteket el boldogságok legszebb
délpontját s ha atyátok majd a sirhantok alatt pihen,
emlékezzetek olykor reá, kinek szeretete mindig fölöt-
tetek fog lebegni. Vándorinak adjátok kisvári jó
szágot. A jó ügy miatt lett bujdosóvá. nyerjen kár-
pótlást az ártatlanul kiállott szenvedésekért.

A gyertyafény élénkebben lobogott s két szerel-
mes gyermek szive az öreg Dergő keblén sebesebben
dobogott.

(Folyt. köv.)

Kisebb közlemények.

— **Jegyzőkönyv.** Fölvétetett Csik Szt.-Imrén 1880-
ban ápril 27-én az alcsik és kászon-kerületi papság
által megtartott tavaszi koronagyűlésen.

(Vége.)

3. A papi nyugdíj alapszabályainak összeállításá-
ra kiküldött bizottság elnökének felszólítása követke-
zőtében a koronagyűlés által ama szabályok közé fölvé-
tetni kívánt nézetek összeállítása s ezen elaboratum-
nak a bizottság elnökéhez leendő betérjesztése.

Az elaboratum csékély módosítással elfogadtatott.

Szövege következő:

Az erdély egyházmegyei papi nyugdíj alapszabá-
lyaira vonatkozó pontozatok.

1.) A nyugdíj, ha több nem lehet, legyen legke-
vesebb évi 600 frt o. é.

2.) Az anya-nyugdíjalapról pontos és igaz — a
mint van — nyilvánosan számadás tétetvén, ezután a
tőkék, melyek adóslevelekben kezeltetnek, lehetőleg
8%-ban kamatoztassanak.

3. Tagja a nyugdíj-intézetnek minden az erdély-
egyházmegye címén töltsentelt pap.

4.) Legyen egy központi bizottság, mely az elnö-
kön kívül álljon 8—10 tagból, kik a közgyűlésen vá-
laszthatnak meghatározott időre, és kik újból megvá-

laszthatók. A püspök hívjon legtovább 2—3 esztendő-
ben közgyűlést. A központi bizottság teendője és ha-
tásköre meghatározandó.

5.) Az évi befizetések a kiségitő pénzalap quotája
szerint történjenek s obligative rovassanak azok ki,
minden egyes javadalmakra, azonban a felszólamlási
jog fentartásával a központi bizottságnál.

A fizetésbe a káplánok is bevonandók; (külön-
ben ki lett már mondva, hogy a kinek 300 frt évi fi-
zete van, ehhez számítva az ellátást is, 1 frtot fizessen.)

6.) A papság által fizetendő évi összeg kezelte-
sék külön a meglevő régi nyugdíjalaptól s ez le-
gyen annak kiségitője; s a mi ebből fennmarad, az kül-
lön tőkésítették a kiségitő-alap javára és vezettségük
mind a kettőről évenként külön számadás s hozassék
az nyilvánosságra.

7. A kiségitő pénz alapba fizetett évi quota, ha
csakugyan ez idő szerint merőben be nem szüntethető,
akkor annak egy része fordítottassék a nyugdíj támo-
gatására.

8. A papság által fizetendő évi járulékot a kerü-
leti esperes szedje be s azt az alapkezelőjéhez juttassa
el kellő időben.

9.) Mennyit fizessen a megyés püspök? a kápta-
lan? vagy egyes kanonok? azt bátran az illetők nagy-
lelkűségére bízhatni.

10.) Nyugdíj képesség renézve: orvosi vizsgálat és a
kerületi papság véleménye dönt, fennmaradván a köz-
ponti bizottságnak felülvizsgálhatási joga.

11.) Szolgálni képes egyének a beneficiumba be-
nem csuszthatatók.

12.) A bukott erkölcsűek és egyházbíróilag elítél-
tek részesíthetők e, s ha igen, mily arányban részesít-
tessenek a nyugdíjban?

13.) Ki a megyei hivatal által javadalmának vagy
hivatalának elvesztésével büntetettnek: vissza kapja-e
a befizetett összeget kamataival együtt? Ha vissza, ak-
kor szűnjék meg minden igénye az intézet gyámolítá-
sára. Ha valaki lemond, önként szakít, befizetéseit
vissza nem követelheti, sem annak kamatait.

14.) A nyugdíjazás fokozás nélkül történjék, mert
az intézet célja az, hogy a díjazandó papi állásához
illő ellátásban részesüljön. (Díjfokozat nem lenne el-
fogadható még igen sok más ok alapján is.)

15.) Az 1822-iki statutum II. R. 16. cikkének azon
pontja, mely szerint minden erdély-egyházmegyei pap
szerzett vagyonának bizonyos részét az elaggott papok
alapjának tartozzék hagyni? jövőre egészen megszűnik
és az újabb statutumnak enged helyett.

16.) A nyugdíjas nyugdíját ott élvezhesse, hol ne-
ki tetszik, akár Méranban is.

17.) A nyugdíjasok 1%-től nyugdíjt fizetnek.

4. Temetési functiókért járó díjak egyöntetűvé
tételének céljából mult őszi koronagyűlésünk által
kiküldött bizottság jelentésének bevétele.

A küldöttség hűn eljárta feladatában. A beküldött
és tanulmányozott számadatok alapján kitűnt a nem
nagy eltérés. Azonban, minthogy az egyformasításnak

még nem elég kedvezők a viszonyok, a régi melletti megmaradást óhajtja. E nézet pártolásban részesült.

5. Miután a kerületi statusgyűlés világi képviselői a közelebbi időben tartott statusgyűlésen megjelenni vonakodtak, püspök urunk ő nmíga hódolattal megkérdendő a végett, hogy ezen kerületben a világi képviselőket illetőleg új választást engedélyezni legkegyelmesebben méltóztassék.

Több mint tíz éve, hogy Alesik világi követel által képviselve nem volt a statusgyűlésen. Óhajtja a gyűlés, hogy Excellentiája bölcsessége találna utat és módot arra, miszerint e tekintélyes districtus már a legközelebbi statusgyűlésen világi követel által is képviseltessék.

6. Utóbbi gyűlésünk óta a lelki pásztorkodás körébe vágó észleletek kölcsönös megbeszélése

Több aprólékos, inkább napi érdekű esetek szolgáltak eszmecsereül s mint ilyenek nagy jelentőséggel nem bírván, a gyűlés körében maradtoknak tekintendők.

7. A medialis indítványok indokoltan írásban lesznek előterjesztendők. Ez indítvány a gyűlés helyesléssel találkozott.

8. Ha netalán valaki a ft. Clerus tagjai közül a koronagyűlésre meg nem jelenhetnék, az kimaradásának okát előttem jelezni sziveskedjék.

E fölhívást a gyűlés tisztelettel tudomásal vette.

Több tárgy nem lévén, a jelen gyűlést elnök befejezettnek nyilvánította.

A gyűlésen kívül két igen szép jelenet lépett előtérbe. Egyike: mint minden hol, úgy itt is első a kath. papság a jótékony-ság műveletében, a szenvedő szerencsétlenek könyveinek letörülésében: az ez év április 19-én 34 tűzkárosult szegény szt. simoniak részére adott 9 frt o. é. és 4 véka rozstot. Másika: pápa ő szentségének szeretet adományul följánított 18 frt o. é.

Kelt mint fennebb

Balás Antal,
Nyergesen inneni kerületi
jegyző.

Irodalom.

A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári rom. kath. főgymn. értesítője az 187°/₈₀ ik tanévről. Az önképző körök a jelenlegi iskolai rendszerben című értekezéssel Horvát Sándor élénk képét adja a mai s a múlt középiskolák különbségének a kedélynevelés körül s ebből kifolyólag kitünteti az önképző-körök szükségességét és feladatát.

A tananyag a fennálló tanterv szerint végeztetett. Az önképzőköröknek 80 tagja volt s ezen 17 ik évi működésében 23 rendes, 1 rendkívüli s 2 bizottmányi gyűlést tartott, melyeken felolvastatott: a) 26 prózai dolgozat, a „Hajnali” című évkönyvbe felvétellett 24 s pedig 5 értekezés, 10 aesthetikai tanulmány, 9 beszély

és rokonmű; b) 76 verses dolgozat, melyekből elfogadtatott 60 s pedig 7 lyriai beszély, 12 románcz, 4 értelmi költemény, 2 leiró költemény, 32 dal, 5 értesítő mes lyrai költemény. A gyűlések tárgyát képezte továbbá mintegy 60 szavatal, a műveknek és szavataloknak megbírálása, 6 pályamunka kitűzése és lejárata-sa. Könyvtára az ifjuságéval egyesítettett s tőkésített vagyona 267 frt 97 kr.

A dalárdának 100 tagja volt, hetenként 3 szor jöttek össze, de saját alapszabálya értelmében rendkívüli ének órákra is hivatott össze; belügyeire minden hóban egy külön közgyűlést tartott; zárünnepélyét belépti díj mellett a Vigadó nagy termében tartotta meg 43 frt tiszta jövedelemmel.

Az intézet könyvtára 251 darabbal szaporodott s így jelenleg 25206 darabot tesz ki. A természet s vegytani szertárra 300 frt költesített el.

A tanári kar 6 kegyesrendi s 1 világi rendes, 5 kegyesrendi s 1 egyházmegyei papi nem rendes tanárból és a rendkívüli tantárgyak 2 tanítójából, összesen 15 tagból állott.

A tanulókat illetőleg, év elején beiratkozott 375, ezekből meghalt 5, kimaradt 23. Volt 233 rom. kath., a többi a szokásos vallásfelekezetek közt oszlik meg. Beszélt csak magyarul 197, magyarul németül 50, magyarul románul 104, magyarul-tótul 3, magyarul-németül románul 6, magyarul-németül csehül 1, csak németül, magy. ném. francziául, magy.-francziául és magy.-ném. lengyelül 1—1. Az értelmiség adott közülök 153-at, a többit a földmivelők, kereskedők, magán tisztviselek és a személyi szolgálatot tevők köre adta. Kitünő volt 15, jeles 33, elsőrendű 213, másodrendű 78, harmadrendű 2. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 25, írásbelin visszavetettetett 4. Szóbeli érettségi vizsgálaton átmenn kitünően 2, egyszerűen 17, visszavetettetett 2. Kézi ösztöndíjt élvezett 12, alapítványos volt 80.

A székely-udvarhelyi rom. kath. főgymn. értesítője az 187°/₈₀ ik tanévről. A tanári kar 4 egyházi, 9 világi, összesen 13 tagból és a rendkívüli tantárgyak 2 tanítójából állott, kik közül az értesítő ketőnek tanképesítettését említi meg.

A tananyag a fenálló tanterv értelmében kezeltetett.

A tanügyi adatokban felhozatik, hogy Laiber Antal oroszhegyi lelkész vállalkozott három szegény tanulóknak tankönyveit évről-évre megvásárolni. A tanári és ifjusági könyvtár szépen gyarapodott, míg a többi szertárak gyarapítására csak 66 frt fordítottat.

A zene 1550 frt alappal rendelkezik s növendékei ez évben 6 egyházi és 7 világi darabot tanultak be s kétszer a templomban és kétszer az iskolai ünnepélyek alkalmával működtek nyilvánosan.

A tanuló ifjuságot illetőleg, év elején beiratkozott 148, kik közül 1 meghalt és 16 kimaradt. Az év végén maradt 131 tanuló közül volt 127 rom. kath., 1 gör. kath., 1 görög keleti, 2 hely. hitvallású: csak magyarul beszélt 124. Értelmiségi osztályból szá-

mozott 27, a földmívelők köréből 72, a kereskedői köréből 43. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 6, kik mind nyáján éretteknek nyilvánítottak. Székely-udvarhelyi volt 62, udvarhelymegyei 49, csikmegyei 8, háromszék-megyei 19, a többi Maros-Torda-, Kis- és Nagy-Küküllő-, Szolnok-Doboka és Szebenmegye között oszlik meg.

— A gyulafehérvári rom. kath. nagy gymn. értesítője az 1879/80 ik tanévről. Értekezik Ávéd Jákó „a légsúly mérővel való magasság-mérésről”, ugyan ő közli a gyulafehérvári meteor állomás észleleteinek évi eredményét az 1879 ik polgári évről.

A tanári kar 4 egyházi és 8 világi, összesen 12 tagból állott, kik közül 9 a rendes tantárgyakat, 3 a rendkívülieket kezelte. A rendes tantárgyak tanárai közül 4 tanképesített, s rendes teendőiken kívül részt vesznek az egyházmegyei számvevőszék teendőiben, a város közügyeinek elintézésében, nevezetesen a számvevőségi és egészségügyi teendőikben, a napi sajtó s az éghajlati és hulló csillagok felé hajlott tudományos törekvének támogatásában.

A tananyag a megrendelt tanterv értelmében végeztetett.

Az ifjúsági segélyegylet vagyona 1250 frt 56 kr. kötvényekben és 15 frt 75 kr. kamat hátralékban; segélyezésre és pályadíjra felhasználott 88 frt 7 kr.

Az önképzőkör 23 rendes, 1 alakuló és 3 rendkívüli gyűlést tartott, melyeken 105 költemény szavaltatott el, tartatott egy felolvasás és 3 szónoki beszéd. Az „Önképző”-nek nevezett évkönyvbe beadatott 96 dolgozat, köztük 23 költemény, melyekből elfogadott csak 13. Könyvtára jelenleg 254 műből áll s az ifjuság 5 lapot olvasott.

Az összes társzerek jelentékenyen gyarapodtak.

A tanuló ifjúságból beiratkozott 244, kik közül meghalt 1, elmaradt 28; rom. kath. volt 109, görög kath. és keleti 79, prot. 15, mőzes vallású 41; csak magyarul beszélt 14, magyar-németül 56, magyar-románul 117, mind a három nyelven 57; értelmiségi volt 92, őstermelői osztályból 63, kereskedő-iparos körből 77; helybeli 62, alsó-fehérmegyei 91, hunyadmegyei 30, a többi Torda-aranyos, Szeben-, Arad-, Maros-torda-, Csik-, Kolozs-, Kis-küküllő-, Baranya-, Temes-, Háromszék-, Szolnok-Doboka-, Krassó-, Szatmár-, Zemplén-, Nagy-küküllő-, Pest-, Komárom-, Bihar-, Beszterce-, Győr-, Udvarhely-, Torontál és Fogaras megye, Alsó-Ausztria és Szászország között oszlik meg.

A napi események köréből.

Komoly figyelmeztetés lapunk érdekében.

Minden irodalmi vállalat tényezői számítanak arra, hogy legalább a szabályszerű anyagi támogatásban részesülnek s a szellemi munkásság erőfeszítéseit anyagi áldozatokkal nem kell megtol-

daniok. Az „erdélyi rom. kath. irodalmi társulat” választmánya és a „Köznevelődés” szerkesztőbizottsága is előre számított arra, hogy a társulati tagok tagdíjaik befizetése által s az előfizetők partolásuk által biztosítani fogják a sok anyagi áldozatot igénylő lap fönmaradását. Azonban sajnálatos kell jelezni, hogy ma holnap képtelenek leszünk a lap kiállításának költségeit fedezni, minthogy a díjak rendszeresen nem folynak be, a lap nyomtatását pedig időszakonként pontosan kell fizetni. A roppant hátralék mindent kellő világosságba helyez. Ugyanis eddig-lé hátralékban van *partolási díj* 1878-ról 55 frt 56 kr., 1879-ről 80 frt 25 kr., 1880-ról 242 frt 25 kr., összesen 378 frt o. ó; *rendes tagsági díj* 1878-ról 13 frt, 1879-ről 20 frt 50 kr., 1880-ról 78 frt, összesen 111 frt 50 kr., végül *előfizetési díj* 1878-ról 2 frt, 1879-ről 117 frt, 1880-ról 256 frt, összesen 375 frt. Az összes hátralék tehát 864 frt 50 kr. Ily órisi hátralék mellett a pénztár már-már képtelenné válik a kiadások hordozására. Ugyanezért mély tisztelettel felszólítjuk a legkomolyabban mind az irodalmi társulat tagjait, mind pedig az előfizetőket, hogy hátralékos díjaik *befizetését leg-sürgősebben eszközöljék vagy tegyenek határozott nyilatkozatot* arra nézve, hogy *mikor szándékoznak fizetési kötelezettségeiknek eleget tenni* s így az irodalmi társulat közlönyének *léte vagy nem léte* fölött dönten.

Mind a tagdíjak, mind az előfizetési összegek ezután is az „erdélyi rom. kath. irodalmi társulat” pénztárának Gy.-Fehérvárra a várba küldendők.

— Trefort Agoston vallás- és közoktatásügyi minster ur ő exclja főpásztorunk Dr. Fogarasy Mihály Ó nagyméltóságának e hó 24 én vendége volt. A minster hunyadmegyei utjából a délutáni vonattal érkezett városunkba. A vasuti indóháznál mélt. Lönhárt Ferencz cz. püspök és nagyprépost ur. Barcs Ferencz, Kolozsi Antal és Kovács F. cz. prépost urak fogadták. A püspöki udvarban a káptalan többi tagjai, a központi papság, lyceumi és gymn. tanári karok várakoztak a vendégre, ki Hegedüs Kándid ministeri tanácsos ur kíséretében, a püspök négyfogatu diszkocsiján 6³/₄ órákor meg is érkezett. A jelenlevők éljenzései közt kiszállván, kijelölt lakására vonult, hol Lönhárt Ferencz cz. püspök ur lelkes beszédet tartott; üdvözlőlvén a vendéget nemcsak mint ministert, hanem mint egyházmegyénk jövőjét, kinek közbenjárása kieszközölte, hogy a n.-szebení Teréz-árvaház és káptalan alapjai a törvényhozás által visszaadassanak régi rendeltetésök céljaira. A minster szívélyesen válaszolt s mindenekelőtt saj-

nálatát fejezte ki, hogy ily szomeru időben történt idejövetele, midőn püspök ur ő exclja beteges állapotban van: mi azt illeti, hogy a megyének jötevője, örvend, hogy sikerült a kérdéses alapokat és javadalmakat a törvényhozás s ő Felsége magas elhatározása folytán régi rendeltetésük czéljaira visszahelyezni, mert tudja, hogy ily módon culturalis czélokra legjobban fölhasználhatnak. Az üdvözlő beszéd és válasz után Lönhart F. ő méltósága egyenként bemutatta a káptalan tagjait, a jelen levő papokat és tanárokat. Bemutatás után a minister huzamosan társalgott a gymn. igazgatóval és tanártestület tagjaival, különös érdeklődéssel kérdőzködően a gymn. állapotáról, a tanuló létszámáról, a görög nyelv iránti hangulat- és hajlamról s sajnálatát fejezvé ki, hogy a különben jönevű tanintézetet az ifjuság távol létében nem szemlélheti meg. Ezután a minister szobájába vonult, honnan azonnal püspök urunk ő nagyméltósága látogatására sietett a nagyprépost ur kíséretében. Másnap reggel 6¹/₂—7¹/₂ óra közt a székesegyházat szemlélte meg: a Hunyadiak, Izabella és János Zsigmond sarkophagjait nagy érdeklődéssel vizsgálgatta: az országos levéltárban pedig, melyet Beke Antal kanonok ur bemutatott, sokáig időzött s a n. szebeni Teréz árvaház pecsétés alapítólevelét s több fejedelmi kéziratot megtekintett s egyes történelmi események iránt különösen az épen jelenlevő Szilágyi Sándor történészről kérdőzködött s elmés megjegyzéseket tett. A székesegyháznak úgy belseje, mint külseje különösen műépítészeti szempontból nagyon tetszett a minister urnak s kiváló tárgyát képezte Hegedüs K. ministeri tanácsos ur mint e nemben szakértő egyén vizsgálódásainak, ki az itt-ott mutatkozó hasadások feletti társalgás közben azt is megígérte, hogy ezen nagyszerű egyháztörténeti és építészeti műemlék teljes restaurálása és föntartása iránt alkalom adtán a figyelmet föl fogja hívni s valószínűsán közreműködni. A székesegyház megsemmisítése után a minister ő exclja püspök urunk ő exclja négyes fogatán Tövisre távozott, hogy onnan a gyorsvónaton még az nap Nagy-Szebenbe utazzék.

— Istenháza iránti jótékonyág. Korunk hithidősége s az Isten háza iránti részvétlenség közepette vajmi jól esik a lelkipásztornak, midőn találkoznak nemes szívű jötevők, kik nem sajnálják filléreiket az Ur háza diszítésére felajánlani: ilyen két vallásos, Isten háza iránt melegen érdeklődő urnő találtatott mlts özv. Szilágyi Pálné, született Pap Antonia és tek. Virág Benedekné, Duha Kornélia önagyaságaik személyében. Nagyságos Pap Antonia két oltárpárnát, egy antependiumot, egy oltár-abroszt — mindegyik művészileg készült — és 12 szál viaszgyergyát virágcsokrokkal ellátva; Virág Benedek urnő pedig egy oltár-szőnyeget és egy ezüst fonálból készült gyönyörű

rü kehelytakarót ajándékoztak a sinfalvi rom. kath. templomnak; mely nemes szívű ajándékaikért a nyilvánosság terén forró köszönetemet nyilvánítom; Isten, kinek szent oltárát diszíteni kívánták, fizesse meg szép és nemes tetteiket. Sinfalván, 1880. aug. 16 án. Lőrincz Ferencz, s. k. plébános.

— Az irodalmi társulat pénztárába tagdíjakat 1880-ra fizettek. És pedig: a) pártolási 5 frtot: Kovács Ferencz Maros-Vásárhely, Kapatán Márton Gy.-Fehérvár, La-Borda Kálmán Maros-Portus, Oláh Antal Maros-Vásárhely, Zomora Dániel Kolozsvár, Károsi Sándor Gy.-Fehérvár; b) rendes tagsági 2 frtot: Both Demeter Sárpatok, Gergely Ignác Torda, Balázs János Torda, Fábian Sándor Gy.-Fehérvár, Pál István Gy.-Fehérvár, Lázár Antal Jegenyén, Pfaltz Károly Orláth, Balázs János és László Dávid Torda. Ezekon kívül fizettek 1880-ra: Pakó János Kolozsmos-tor 2 frtot, Olle Elek 2 frtot, Balogh Ferencz 1 frtot, Simon E. Kerellő-Szent-Pál, 1881-re 5 frtot.

— A zeneiskolában kérdi a zenetanár egyik növendéktől a zárvizsgálat alkalmával: „Mit értünk a koloratur-énekesnő alatt?” — A növendék hosszas gondolkozás után felel: „Koloraturénekesnőnek nevezzük az énekesnőt, kinek énekétől a hallgatók kolerát kapnak.”

— Találó válasz. „István, mond haragosan egy uri ember inasának, ki ügyetlenségből megint egy drága tajtipapját törte el, — ha ez még többször ismétlődne, egyikünknek a házból el kell mennie.” — „Értem nagyságos uram, . . . és hova méltóztatik aztán menni?” volt az István válasza.

— Pályázat. A csik-szent-domokosi rom. kath. népiskolánál egy másodi' tanítói állomásra — egyházi szolgálatra nem lesz kötelezve — pályázat hirdettetik.

Ezen állomás járandóságai ezek:

1. Az új iskolai épületben lakás.
2. A községi pénztárból 200 frt o. é.
3. Négy öl tűzifa.

Pályázni kívánók a szükséges okmányokkal felszerelt folyamodványaikat folyó évi szeptember hó 18-ig alóliit iskolaszéki elnökhez nyujtsák be. Az első év próba év, melynek leteltével, ha az illető tanító a közbizalomnak megfelelő sikert mutat fel, fizetésjavításra számíthat.

Csik-Szt.-Domokos, 1880. augusztus 20-án.

Murányi Kálmán,
plébános, iskolaszéki
elnök.

Kiadja: Az erdélyi rom. kath. irodalmi társulat. Szerkesztő-bizottság. Felelős szerkesztő: BIRÓ BÉLA
Szerkesztőtársak. BALOGH IGNÁCZ, CSERNI BÉLA, CSISZÉR JÁNOS, Dr. TÓDOR JÓZSEF.

Nyomatott Klüger B.-nál, a püsp. lyc. gyorsajtóján Gyulafehérvárrt.